

NIEDŹWIEDZIA FRAZEOLOGIA W LITERATURZE

Mikołaj Rej (1574)

CO MIEDŹWIEDZIA SKÓRĘ SZACOWALI

Dwa obeszli Miedźwiedzia, więc sobie szeptali,
szacując zaczby onę skórę w mieście dali.
Puści się Miedźwiedź do nich: jednego połapił,
a drugi się na drzewo ochotnie pokwapił.
A ten duszę zataił. Miedźwiedź stojąc słucha.
Skoczył precz, a ten pyta: »Coć szeptał u ucha?«
»Mówił, bych ci nie wierzył, a to pilnie chował,
póki nie mam, bych cudzej skóry nie szacował«.

[https://pl.wikisource.org/wiki/Co_mied%C5%BAwiedzia_sk%C3%B3r%C4%99_szacowali_\(1915\)](https://pl.wikisource.org/wiki/Co_mied%C5%BAwiedzia_sk%C3%B3r%C4%99_szacowali_(1915))

Adam Mickiewicz

Przyjaciele (1821)

Nie masz teraz prawdziwej przyjaźni na świecie;
Ostatni znam jej przykład w oszmiańskim powiecie.
Tam żył Mieszek, kum Leszka, i kum Mieszka Leszek,
Z tych, co to: gdzie ty, tam ja, co moje, to twoje.
Mówiono o nich, że gdy znaleźli orzeszek,
Ziarnko dzielili na dwoje;
Słowem, tacy przyjaciele,
Jakich i wtenczas liczono niewiele.
Rzekłbyś: dwójduch w jednym ciele.
O tej swej przyjaźni raz w cieniu dąbrowy
Kiedy gadali, łącząc swoje czułe mowy
Do kukań zozul i krakań gawronich,
Alić ryknęło raptem coś koło nich.
Leszek na dąb; nuż po pnii skakać jak dzieciątek.
Mieszek tej sztuki nie umie,
Tylko wyciąga z dołu ręce: „Kumie!”
Kum już wylaźł na wierzchołek.
Ledwie Mieszkowi był czas zmrużyć oczy,
Zbladnąc, paść na twarz: a już niedźwiedź kroczy.
Trafia na ciało, maca: jak trup leży;
Wącha: a z tego zapachu,
Który mógł być skutkiem strachu,
Wnosi, że to nieboszczyk i że już nieświeży.
Więc mruknąwszy ze wzgardą, odwraca się w knieję,
Bo niedźwiedź Litwin mięs nieświeżych nie je.
Dopieroż Mieszek odżył... „Było z tobą krucho! –
Woła kum. – Szczęście, Mieszku, że cię nie zadrapał!
Ale co on tak długo tam nad tobą sapał,
Jak gdyby coś miał powiadać na ucho?”
„Powiedział mi – rzekł Mieszek – przystowie niedźwiedzie:
Że prawdziwych przyjaciół poznajemy w biedzie”.

<https://litterat.ug.edu.pl/amwiersz/OO23.htm>

GŁOSEM KRYTYKA...

Człowiek jest zwierzęciem posiadającym funkcje samozachowawcze, takie jak jedzenie i reprodukcja. Jego egzystencja rozgrywa się nie tylko w świecie myśli, lecz przede wszystkim ogniskuje się wokół zaspokajania podstawowych potrzeb. Negacja świata zwierzęcego doświadczenia oznacza nieudolną próbę ucieczki, wyparcia się własnej natury. W bajce oświeceniowej zwierzęta zachowują się, jak gdyby były ludźmi, przedstawiając w alegorycznym ujęciu ludzkie typy i cechy; podobne zabiegi stosowane są w eposie zwierzęcym.

(E. Szczepan, 2010, s. 23)

<http://repozytorium.lectorium.pl/bitstream/handle/item/1175/16%20Etos%20humanistyczny-Ewa%20Szczepan.pdf?sequence=1&isAllowed=y>

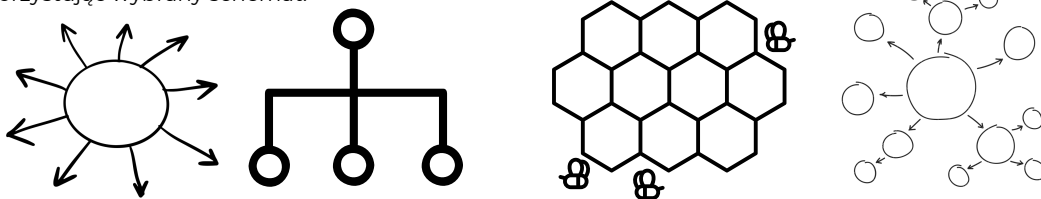

WŁOŻYĆ MIĘDZY BAJKI...

ANALIZA I INTERPRETACJA

- 1** Wyszukaj w lirykach frazeologizmów z komponentem zwierzęcym wyrażonych wprost lub objaśnij te, do których aluzję snuje podmiot liryczny. Zastanów się, w jaki sposób warunkują one wymowę wierszy. Wskaż i zinterpretuj pointy.
-
-

- 2** Wypisz cechy wyróżniające bajkę zwierzęcą. Czy znasz takie pojęcia jak: *dydaktyzm*, *konwencjonalność*, *maska zwierzęca*? Sprawdź ich znaczenia i ustal, czy są przydatne podczas definiowania bajki jako gatunku literackiego. Sporządź notatkę w formie graficznej, wykorzystując wybrany schemat.

- 3** Zestaw sposób wykreowania zwierząt w lirykach Reja i Mickiewicza z fragmentem artykułu Ewy Szczepan. Czy zgadzasz się z tezą autorki? Jaką funkcję pełnią zwierzęta w przedstawionych bajkach? Czy ukazana jest ich podmiotowość, czy może – zredukowane zostały jedynie do dydaktycznej funkcji? Odpowiedź przedstaw w formie argumentu *ad auditorem* oraz *ad populum*.
-
-

- 4** Zastanów się, w jaki sposób postrzegane są niedźwiedzie w języku polskim? Jakie cechy są im przypisywane? Przyjrzyj się kilku przykładom z NKJP oraz słownika frazeologicznego. Skorzystaj z kodów QR. W jakim kontekście pada ten wyraz – niesie pozytywne czy negatywne skojarzenia?

- 5** Zapewne podczas lektury zwróciło Twoją uwagę wykorzystanie formy 'miedźwiedź'. Tutaj poznasz kilka ciekawostek dotyczących jego językowych przygód. Sporządź krótkie, syntetyczne hasło słownikowe. Umieść w nim kilka ze znalezionych frazeologizmów; wymyśl też własne przykłady. Postaraj się zawrzeć w nich nie tylko ludzki, ale też zwierzęcy punkt widzenia.

- 6** Wypisz z podanych tekstów przykłady zdań wyrażonych w mowie zależnej i niezależnej. Spróbuj wskazać pełnione przez nie funkcje.
-
-

Cytat z wiersza

Frazeologizm z liryku

+
inne przykłady frazeologizmu
związanego z danym
zwierzęciem

Językowy obraz świata/ dyskursywny obraz świata:

- semantyka wyrazów ich konotacje;
- epitetę;
- metafory z komponentem zwierzęcym;
- frazeologizmy;
- aluzje.

Wskazówki interpretacyjne

Czy wiersz powiela stereotyp albo ustalony schemat myślenia o danym zwierzęciu w języku/ przekracza je/ ukazuje z nowej perspektywy?

Pan Cogito
**nie zazdrości lisom
chytrności**
(wyolbrzymionej
przez małostkowych ludzi)

zazdrości im
niewinności powrotu
przez ośnieżony las
z krwią na wąsach
(*Pan Cogito o zazdrości*, Zbigniew Herbert)

- kim jest wypowiadający się podmiot, w jaki sposób wpływa to na wymowę tekstu?
- czym się różni życie człowieka od istnienia zwierzęcia?
- czy w utworze ujęta jest zwierzęca perspektywa?

Człowiek jest jak ćma: na oślepie rwie się do ognia, choć go boli i choć się w nim spali. Robi to jednak dopóty — dodał po namyśle — **dopóki nie oprzytomnieje. I tym różni się od ćmy...**
(*Lalka*, Bolesław Prus)

- przypomnij sobie z lekcji biologii termin fototaksji – jak w związku z fragmentem *Lalki* można owo pojęcie wykorzystać?
- czy ćmy – jak ocenia je autor – są zaćmione?

A wy, pszczołki **pracowite,
Robotniczki boże!**
Zbieracie wy miody z kwiatów,
Ledwo błysną zorze.
(*Pszczółki*, Maria Konopnicka)

- spróbuj opisać metaforę pszczoły na tle tradycji literackiej;
- jak w kulturze i literaturze postrzegana i oceniana jest pszczoła?
- czy sposób ukazania tego owada charakteryzuje posesywny (tzn. oparty na chęci posiadania) stosunek człowieka do Natury?

Kochani ludożercy
nie patrzcie wilkiem
na człowieka
który pyta o wolne miejsce
w przedziale kolejowym
(*List do ludożerców* - Tadeusz Różewicz)

- co oznacza 'ludożerca'?
- Zestaw ten wyraz z 'mięsożercą';
- czy cechy typowe dla wilka są pożądane? – omów funkcję porównania człowieka do zwierzęcia.

Józef Wittlin

Lament barana ofiarnego

Dlaczego ja? Dlatego żem zwierzę i nie mam duszy? A za to mam rogi mocno w cierniowym krzaku zaplątane, tak abym nie mógł uciekać przed nożem obłąkanego z przerażenia starca?

- zastanów się nad semantyką tytułu wiersza;
- wskaż biblijną opowieść, do której nawiązuje podmiot liryczny;
- poszukaj tropów demokratyzujących zwierzęcą egzystencję;
- poddaj ocenie rolę antropomorfizacji w tekście.

Językowy eksperyment

Posługując się terminologią zaczerpniętą z artykułu Anny Pajdzińskiej (1992, s. 35–43), spróbuj nazwać operacje dokonane przez Stanisława Barańczaka (2021) na fragmentach wierszy pochodzących ze zbioru: „Żegnam cię, nosorożcze: kompletne bestiarium zniechęconego zoologa: od ameby do żrebięcia: z uwzględnieniem zwierząt rzadko spotykanych, a nawet w ogóle nie spotykanych”. Wybierz spośród terminów z tabeli tylko te, które ilustrują zabiegi językowe podjęte przez poetę.

<https://bibliotekanauki.pl/articles/680495.pdf>, <https://polona.pl/item/zegnam-cie-nosorozcze-kompletne-bestiarium-zniecheconego-zoologa-od-ameby-do,MTM5NzUwMTYz/>

frazeologizmy odświeżone kontekstowo; wymiana komponentu; dodanie/ujęcie komponentu; kontaminacja; związek analogiczny; tworzenie derywatu od istniejącego związku; aluzyjne użycie jednostki frazeologicznej

DZIOBAK

Jedno wam powiem na temat Dziobaka:
Przyroda nie zna większego Dziwaka,
Z uwagi na obecność Dziatwy
Opis Szczegółów nie jest łatwy,
Ale wiercie: to ni Pies, ni Sobaka.

AMEBA

Jest oczywiste, że Ameba
To coś, za czym się ująć trzeba.
Skąpa Naturo, szczerze powiedz:
Dlaczego *Jedno*-komórkowiec?
Pierwotniakowi pójdz na rękę:
Dorzuć do niego choć kuchenkę!

SZCZUR

Wredna Szczurza Kariera jest w zasadzie krótka;
Jedna duża Bariera kres jej kładzie: Trutka.
W dodatku, nim Szczur padnie Pastwą Odszczerzenia;
Cokolwiek zrobi, skłania nas do Oburzenia:
Gdy się pod Stopą pęta, budzi Odruch Wstrętu,
A znów gdy z Tonącego ucieka Okrętu,
Zaraz się z Obrzydzenia trzęsie cały Glob, że
Szczur nas opuszcza. I tak Żle, i tak Niedobrze.

FLĄDRA

Musiął niecuły być i niemądry,
Kto niegdyś Flądrze dał imię Flądry,
Leży już, biedna, na samym Dnie,
A jeszcze musi przez całe dnie
Czuć, jak ją w samo Jestestwa Jądro
Byle Cham rani, wrzeszcząc: „Ty Flądro!”

Q. KUKUŁKA, MGR

(CHOĆ, CO DO TYTUŁU, TO NIE BYŁBYM TAKI PEWNY)

Paskudny ptaku, Kukułko!
Nie dosyć, że kukasz w kółko:
Rozdając wizytówki: „Prezes Mgr Q. Kułka”,
Zakładasz jeszcze w Puszczy podejrzaną Kółka -
Śpiewacze, Różańcowe,
I Samokształceniowe,
Ba, nawet i Rolnicze,
(Sic): wszystkich nie wyliczę,
Zresztą muszę już lecieć, bo - znam dobrze ja ją -
Ja tu się zwracam do niej retorycznie jako do fikcyjnego
adresata, a ona mi tymczasem podrzuca
najzupełniej realne jajo.

ZAJĄC

Zając w dwóch sytuacjach spisuje się nienagannie;
Primo: w Żeliwnej Brytfannie,
Secundo: w Wersowej Klauzuli,
Gdzie zawsze Poetę rozczyli
Tym, że w Świecie Przyrody on jeden, tchórzliwy Zając,
Śmie rymować się z Imiesłowem typu np. „pełzając”.

JAGNIĘ (Z OGDENA NASHA)

Jagnięco łagodne jagnię,
Wyjawię ci, czego pragnie
Udręczona jaźń moja:
Odrobiny spokoja.
Prześtań barsztkować
I się stąd wyprowadź,
Bo dostaję migreny przez twoje igranie,
Infantylny baranie.

KRÓLIKI (Z OGDENA NASHA)

Króliki
Mają nawyki;
Szczególnie jeden nawyk mają, bestie,
Lecz nie wnikajmy w tak intymne kwestie.

INDYK

Puszając się i Gulgocząc, Indyk
Myśli, że dokonuje w ten sposób Rewindyk-
Acji Praw Ptactwa oraz Rewalory-
Zacji Błędnych Hierarchii, od Niepamiętnej Pory
Stanowiących Nabrzmiąłą Bołączkę Cywili-
Zacji.
Indyk się myli.

